

نکته‌های ناگفته از قصه‌های ناسفته

ولی قیطرانی

در مورد تاریخ ایران قصه‌ها (ی مزبور) حاوی نکته‌هایی هستند که داستان‌پرداز یا (در جاهایی) مورخ قصه‌نویس آن‌ها را به مناسبتی در لابه‌لای قصه بیان می‌کند که مؤلف قصه‌های... به خوبی آن‌ها را استخراج کرده، نظرش این است که بسا منظور از طرح قصه همان گزارش رویداد تاریخی باشد، طوری که از این بابت در کتاب می‌خوانیم: «... در داستان زادخان [عیار در عالم آرای نادری] که با مهارت در بافت حوادث تاریخی جا داده شده با یک نسیم عیار که کار و رفتارش پذیرفتنی تر و

باورپذیرتر است مواجه هستیم و مورخ صریحاً در نقش نقال و قصه‌پرداز ظاهر شده است» (ص ۲۶۱). یا «میرزا برخوردار [فراهی نویسنده محبوب القلوب] در اواسط دوران حکومت صفوی زندگی می‌کرده و گرچه در مرکز حوادث نبوده اما در همان مناطقی که می‌زیسته وقایع حادی رخ می‌داده است که از آن جمله، هجوم چادرنشینان به شمال شرقی ایران (که شامل افغانستان و قسمتی از ازبکستان فعلی هم می‌شده است) و جریان برخورد مکرر قوای دولت صفوی با ازبک‌ها، و بالاخره استقرار و تثبیت تشیع به عنوان مذهب رسمی است. این همه، به اضافه تجارب مشاغل دیوانی و دیده و شنیده‌های نویسنده در طول مسافرت‌هایش باعث شده که خواه‌ناخواه بسیاری از جزئیات و کلیات زندگی معاصر او در داستان‌هایش منعکس شود و بتوان در کتاب او همچون سندی معتبر نگریست که بسا آن‌چه را تاریخ‌نویسان - به هر دلیل - مطرح نکرده‌اند ثبت نموده است» (صص ۲۹۰ - ۲۸۹).

از سوی دیگر نکته‌هایی از تاریخ اجتماعی ایران هم با اشراف مؤلف بر موضوع در **قصه‌های عامیانه ایرانی** بیان خاصی یافته است. در این کتاب زمینه اجتماعی (پیدایش) یک داستان، صحنه‌های زندگی شهری و... با تحلیل ویژه عرضه می‌گردد، از جمله: «به لحاظ اجتماعی، غالب یاران نخستین ابومسلم [خراسانی در ابومسلم‌نامه] پیشه‌وران شهری‌اند و خود او را دشمنان به تعریض، "روستایی گاو‌بند" می‌خوانند. در شهرها وقتی درگیری دو طرف پیش می‌آید مردم عادی غالباً در دل، مَحَب اهل بیت و طرفدار ابومسلم هستند و در آن طرف لشکریان (عرب و عرب‌گرا) قرار دارند؛ پس ظاهراً جنگ، هم طبقاتی است هم ملی، اما شواهد همیشه رضایت‌بخش نیست، زیرا اسامی و مشاغل در هر دو طرف فارسی میانه و یا عربی فُح [= خالص] است...» (صص ۲۵ - ۲۶). و «زمینه اجتماعی چنین داستانی

قصه‌های عامیانه ایرانی. علیرضا ذکاوتی قراگزلو. تهران: سخن، ۱۳۸۷. ۴۵۹ ص.

قصه‌های عامیانه بنا به محتوای خیال‌انگیز و هم به عنوان نمایانگر تحقق آمال و آرزوهای مردم (خاص و عام) همواره مورد توجه خوانندگان بوده؛ اما آن‌گاه که زمانی طولانی بر آن‌ها گذشته و در معرض بررسی همه‌جانبه تاریخی، اجتماعی، اخلاقی و... قرار گرفته‌اند اهمیت خاص آن‌ها بر همگان روشن شده است.

کتاب **قصه‌های عامیانه ایرانی** نیز با تحلیلی از این‌گونه قصه‌ها (مانند اسکندرنامه، سمک عیار، حسین‌کرد، رموز حمزه و...) و با هدف جلب نظر خوانندگان (بخصوص جوانان) به این قصه‌ها و جذب آنان به ادبیات داستانی سرزمین خویش انتشار یافته است. «در این مجموعه پس از معرفی چند متن درجه اول از داستان‌های بلند عامیانه به دو مورد داستان شبه عامیانه که به قلم دو مورخ نوشته شده و فی الواقع "هجویه" داستان قهرمانی عامیانه است، پرداخته شده، آن‌گاه مجموعه‌هایی که به لحاظی حاوی داستان بلند محسوب می‌شوند و از جهتی مجموعه حکایات سنتی هستند مورد بررسی قرار گرفته، سپس چند قصه‌نویس سنتی یا حکایت‌نویس قدیمی که مایه کار خود را از عوام گرفته‌اند معرفی و نمونه‌هایی از کارشان ارائه گردیده... و در پایان مبحث جدیدی که قصه‌های عامیانه را با زندگی‌نامه صوفیان یا به عبارت دیگر سرگذشت‌نامه‌های صوفیان را با قصه‌های عامیانه ربط می‌دهد و می‌تواند رهگشای مسیری جهت موضوع کتاب‌ها یا رسالات مستقلی باشد، آمده است.» (صص ۱۳-۱۱).

باید گفت مؤلف نخست با دید هنری به بررسی ساختار قصه‌ها پرداخته و سپس (آن‌سان که روش خاص ایشان است) به نوعی به سیر تاریخ ایران در آن‌ها توجه نموده و هم از وصف چگونگی اخلاق مردم و روحیه آنان (در زمان تحریر قصه‌ها) و موضوعاتی همچون تحول ادب فارسی، اصطلاحات و لغات، زندگی شهری و طبقات اجتماعی، مذهب و مبارزات مذهبی و... غفلت ننموده و با ریزبینی و نکته‌سنجی همراه با نمونه‌ای از داستان‌ها، نظریات خویش را بیان کرده است؛ لذا بی‌مناسبت نیست در این گزارش به تفکیک (موضوعی) مقولات متنوع کتاب معرفی گردد.

فارسی (ص ۱۵)، تقسیم موضوعی داستان‌های عامیانه (ص ۲۲)، تحلیل تفکیکی قصه‌ها به لحاظ تاریخی یا اقشاری (ص ۲۳)، سبک‌شناسی (قصه‌های عامیانه) (همان جا و جاهای دیگر)، توصیف هنری قصه‌ها (صص ۵۷، ۶۲ و...) و... داشته است. وی حتی با متن‌شناسی داستان‌ها و احاطه بر چارچوب آن‌ها و نیز تطبیق قصه‌ای با قصه دیگر یا تقلید و اقتباس نویسنده‌ای از نویسنده دیگر را نه تنها به لحاظ «مضمون» بلکه در به هم‌ریزی قصه با تبدیل شخصیتی به شخصیت دیگر از سوی برخی از آنان برنمایانده و به تعبیری «مچ‌گیری» نموده و نسخه و متن اصلی را معرفی کرده است (صص ۲۳، ۳۸، ۶۶، ...، ۲۸۹، ۳۳۳).

باید گفت استاد ذکاوتی برای آگاهی بیشتر خواننده موضوعات و دو قصه از نسخه خطی *نوادیر الحکایات عبدالنسی فخرالزمانی* (صاحب تذکره میخانه) را عجالتاً (و قبل از چاپ) در این کتاب آورده است (صص ۴۵۹ - ۴۴۴). و دیگر این‌که کتاب مذکور حاوی لغات و اصطلاحات مشکل چند نسخه اسکندرنامه است که دست کم فرهنگ کوچکی از واژه‌های متن آن قصه به شمار می‌آید (صص ۱۹۶-۱۷۵).

باری قصه‌های عامیانه ایرانی با موضوع‌ها و تحلیل‌های پیش گفته، کتاب راهنمایی جهت بهتر فهمیدن اهداف قصه‌نویسان سنتی ایرانی در نوشتن قصه‌هاست، از این رو خواننده می‌تواند با آگاهی بیشتری به متن داستان‌ها بنگرد و از آن‌ها بهره ببرد. البته کتاب غلط‌های چاپی‌ای دارد که در چاپ‌های بعدی باید اصلاح شود.

[زادخان عیار] آن است که بر اثر پوسیدگی و فروریختن سلطنت دیرینه صفویه همه چیز در اذهان مردم تکان خورده بود. هر چند یک بار درویش و قلندری یا پهلوانی در این شهر یا آن بیابان به دعوی راست یا دروغ بر می‌خواست و در آغاز کارش کمابیش می‌گرفت... (صص ۲۶۱ - ۲۶۰).

باری ذیل همین موضوع، موضوعات فرعی تحول در روحیه مردم (ص ۱۴)، انحطاط اجتماعی (ص ۶۳)، مردم‌شناسی (همان جا) و... از متن داستان‌ها برداشت شده، نکته‌های ناشناخته آن‌ها پیش روی خواننده قرار می‌گیرد. بدین صورت: «در [داستان] سمک عیار برخلاف روال غالب داستان‌های قدیم که شخصیت‌ها را ساخته و پرداخته معرفی می‌کنند، با حرکت و تحول در روحيات مواجه می‌شویم، یعنی همان‌طور که قهرمانان داستان بر واقعیات و خارج اثر می‌گذارند به نوبه خود اثر نیز می‌پذیرند. آدم‌ها خوب یا بد نیستند بلکه اغلب نسبتاً خوب یا نسبتاً بدند و آن‌طور که در عمل هست و می‌بینیم مجموعه‌ای پیچیده از ضعف‌ها و قوت‌ها هستند...» (ص ۱۴). و «... قصه حسین‌کردگرچه مربوط به دوره صفویه است اما در عصر قاجار به قلم آمد؛ یعنی تصویری که مردم عصر قاجار از عصر صفوی در ذهن داشته‌اند روی کاغذ آمده است. در هر حال روحیه استبدادگرا و استبدادپذیر مردم ایران تا پیش از مشروطیت را به خوبی نشان می‌دهد. تعرض و تجاوز به مال و ناموس مخالفان امری عادی است و قهرمانان داستان آن را منافی «دانش و آزادگی و دین و مروت» نمی‌دانند. نه تنها اموال طرف را می‌چاپند و به زن و بچه‌اش دست درازی می‌کنند بلکه آخرش خانه را هم آتش می‌زنند و می‌گریزند و البته «دستبرد نامچه» می‌اندازند که «کسی را با کسی کاری نباشد، کار کار... است». اگر چهار پنج قرن عقب‌تر بروید در سمک عیار به این‌گونه موارد برخورد نخواهید کرد یا کمتر خواهید دید و این نشان می‌دهد که در طول تاریخ هر قدر تهاجمات بر سر این مردم بیشتر واقع شده، از نظر اخلاقیات پس رفته‌اند. این‌ها داستان است، واقعیت بدتر بوده است.» (ص ۶۳).

افزون بر این‌ها، مؤلف ادیب قصه‌های عامیانه ایرانی با احاطه و آشنایی بر کتب ادب فارسی (و از آن میان بر روند قصه‌نویسی و قصه‌های سنتی ایرانی) در جای جای کتاب مذکور توجه بلیغی بر موضوعاتی همچون لغات و تعبیرات خاص (در بیشتر جاها)، ریشه برخی داستان‌ها در فرهنگ ایران باستان (ص ۱۴)، تحول زبان

ناشران معتبر روی سایت نمایشگاه دائمی، یک غرفه همیشگی دارند.
علاقه مندان به کتاب، کتاب‌های خود را از سایت نمایشگاه تهیه می‌نمایند.
موسسه فرهنگی هنری سهیل روز رسانه

نمایشگاه و فروشگاه دائمی کتاب
منبع شناخت ناشران پرکار و معتبر و کتابهای ناشران.
آشنای اساتید، فرهیختگان، دانشجویان، دانش‌آموزان.
آشنای نهادهای آموزشی، دانشگاهها، مدارس و...

نمایشگاه و فروشگاه دائمی کتاب، کاتب الکترونیک
www.kateb-electronic.com
تلفن: ۰۲۰ ۹۳۴۰۷۰
هتراه: ۰۲۰ ۴۰۴۴۷۹
پست الکترونیک: info@kateb-electronic.com

www.ketabgostar-cj.com
www.pezhouheshgaraan-pub.com
www.soheilrooz.com

کاتب الکترونیک فعال در تمام زمینه های IT